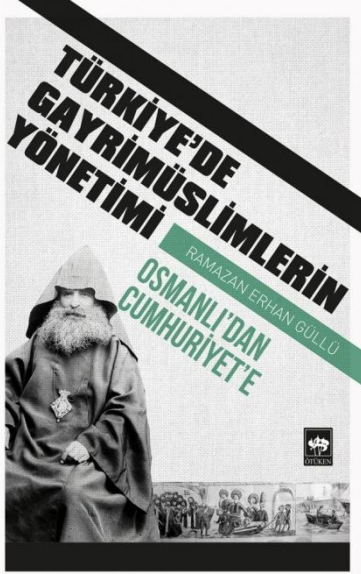

KİTAP DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW

Ramazan Erhan Güllü, *TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİMLERİN YÖNETİMİ, OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, 1. Baskı, 495 s., ISBN 978-605-155-731-1*

*Tuğba ERAY BİBER**

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü'nün azınlıklar üzerine birçok çalışması bulunmaktadır. Güllü'nün tanıtım yazımıza konu olan söz konusu eserinin bazı kısımları, yazarın önceden yayımlanmış ve yeniden gözden geçirilerek kitaba eklenmiş çalışmalarından oluşmaktadır. Bu bölümler kitabın bütünlüğünü tamamlamak için önemli kısımlardır. Eserde; önsöz, giriş, altı ana bölüm, sonuç, kaynakça ve ekler kısımları bulunmaktadır. Eser içinde konu ile ilgili resim, fotoğraf ve belgelere de yer verilmiştir.

İslam dinine göre şekillenen Osmanlı Devleti'nde, millet kavramının yapılanmasında din kıstas alınmıştır. Bu yüzden günümüzdeki hukuk sistemlerinde vatandaşlık olarak tanımlanan husus, Osmanlı toplumunda ırk esasına göre değil, din esasına göre belirlenirdi. Bu

bağlamda Giriş bölümünde (s. 17-24); İslam Hukuku çerçevesinde millet, millet sistemi, millet-i hâkime, tebaa-i sâdika, ekalliyet kavramları açıklanırken azınlık kavramının da üzerinde durulmuştur.

* Gönderim tarihi: 13.03.2019 Kabul tarihi: 21.08.2019.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İSTANBUL. tugbaeray@gmail.com

“İstanbul’un Fethi Sonrası Gayrimüslimlerin İdari Yapılanmaları” adlı birinci bölümde (s. 27-92); zimmi statü ve gayrimüslimlerin teşkili hakkında bilgi verilmektedir. Millet sistemi ve gayrimüslimlerin, Osmanlı Devleti’ndeki konumu detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Rum Milleti¹ adlı kısımda Ortodoksları kapsayan ırklardan bahsedilirken İstanbul Rum Patrikhanesi’nin tebaa üzerindeki otoritesi hakkında bilgi verilmektedir. Patriğin seçim sürecinde Rum aristokratların etkisi, Rum tebaasının üzerindeki güçleri anlatılmaktadır. Rum burjuvazisi Avrupa’daki akıma kapılarak milliyetçiliği benimsemeye başlamış ve Osmanlı Devleti’nde isyanlar patlak vermişti. Bu olaylar doğrultusunda yazar, Yunan Devleti’nin kuruluşunu sebep sonuç ilişkisi üzerinden değerlendirerek kaleme almıştır. Ermeni Milleti² kısmında Ermeni Kilisesi’nin kuruluşu ve konumu hakkında bilgiler verildikten sonra İstanbul Ermeni Kilisesi’nin kuruluşu, Ermeni aristokratlar, sarraf ve tüccar Ermenilerin İstanbul’a getirilmesi yapılanmalarına değinilmiştir. Yahudi Milleti kısmında; aynı inanç ve kökene sahip olunmasına rağmen bütünlük içinde olmadıkları, yaşadıkları bölgelerin tümünde farklı yapılarda örgütlenmiş gruplar şeklinde yaşadıkları belirtilmektedir. Hristiyanlar arasında yayılan milliyetçilik hareketlerine karşın Yahudilerin, Osmanlı Devleti’ne bağlılıkları kitapta bahsedilmektedir. Yahudi-Hristiyan çatışmasının tarihi geçmişinden ve Osmanlı Devleti’ndeki durumları hakkında bilgiler verilmektedir.

“İdari Yapıda İlk Değişimler ve Millet Nizamnameleri” adlı ikinci bölümde (s. 95-169); öncelikle Katolik Milleti’nin misyonerlik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Katolikliğe geçen Rum ve Ermenilerin ayrı cemaat olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınmasının süreci anlatılmıştır. Katoliklerden sonra Osmanlı topraklarında en yoğun misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikan Protestanlarına da değinilmiştir. Gayrimüslimlerin hakları hakkında düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı detaylı bir şekilde verilmiştir. II. Mahmut döneminde yumuşamaların başladığı, savaşlarda alınan yenilgilerle uluslararası baskıların da etkisiyle gayrimüslimler üzerinde istekler artmıştı. Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi ve Hahambaşılık nizamnâmelerin hazırlanmasını istemeyip geciktirmeye çalışmışlardı.

Rum Patrikliği Nizamnâmesi, Ermeni Milleti ve Hahamhane nizamnâmelelerinden farklı olarak 10 farklı bölümden oluşmaktaydı. *Rum Milleti Nizamnâmesi* kısmında; Patrik seçimi, patriğin özellikleri, patrik için toplanacak meclis, rahiplerin seçimleri, cemaat metropolitlerin özellikleri, patrik ve cemaat metropolitlerinin ilişkileri, meclis-i muhtelit-i dâimî’nin oluşumu, üyelerinin vazifeleri, maaşlar ve manastırlar hakkındaki genel bilgiler *Rum Patrikliği Nizâmâtı*’na göre

¹ Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortokods Patrikhanesi*, İstanbul 2017, s. 23-43’den nakledilmiştir.

² Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015, s. 8-10 adlı eserden düzenlemiş ve genişletilmiştir halidir.

sadeleştirilerek aktarılmıştır. *Ermeni Milleti Nizamnâmesi*³ kısmında; kitapta nizamnâmenin ilân süreci diğer nizamnâmelerdeki ilân süreçlerinden daha detaylı bir şekilde verilmiştir. Patriklik şartları ve seçimi, patriğin konumu ve yetkileri, patrikhanenin yapısı ve işleyişi, murahhaslıkların vazifeleri ve Kudüs Patrikhanesi'ne Dair Hususları *Nizamnâme-i Millet-i Ermeniyân'a* göre sade bir dille aktarılmıştır. Aynı zamanda nizamnâmenin Ermeni milleti için önemi de kaleme alınmıştır.

Hahamhâne Nizamnâmesi; Hahambaşı'nın vasıfları ve seçim şartları, Hahambaşı'nın vazifeleri ve kendisini itham edebilecek heyete dâir hususlar, Meclis-i Umûmî üyelerinin seçimi ve görevleri, Meclis-i Ruhanî ve görevleri, Meclis-i Cismânî ve görevleri *Hahâmhâne Nizamnâmesi'ne* göre aktarılmıştır. Yahudi cemaatleri arasındaki çekişmeye Siyonizm hareketinin eklenmesiyle nizamnâme uygulanamamıştır.

“Nizamnâmeler Sonrası Devam Eden Değişim ve Yeni Yasal Metinler” adlı üçüncü bölümde (s. 173-216) ilk olarak Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü⁴ konusu yer almaktadır. Eksarhlık fermanının ilanı ile Bulgar milliyetçiliğinin üzerinde durulmuştur. 1876 Anayasası ve Gayrimüslim Milletlerin nizamnâmelerinin yürürlüğe girişi sonrasında yaşanan süreç anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde en dikkat çekici kısım II. Abdülhamit döneminde Ermeni-Rum Kiliseleri Krizi ve nizamnâmelere eklenen yeni imtiyazlardır. Güllü, II. Abdülhamit zamanında gayrimüslimler ile anlaşmazlıklar, tartışmalar ve çözüm arayışlarını kaleme almıştır. Yazar, Ermeni ve Rum Patrikhanesi'nin taleplerinin sadece ruhanî değil aynı zamanda siyasî istekler olduğunu ancak devletin çaresiz kalıp kabul ettiğini belirtmiştir.

“Meşrutiyet'e Geçiş ve Sonrasında Gayrimüslimlerin İdaresi” adlı dördüncü bölümde (s. 219-294) Süryaniler ve Süryanilerin İdaresi⁵ meselesi ele alınmıştır. Bununla birlikte Süryani Milleti Nizamnamesi'nin hazırlanışı ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Süryani patriklik şartları ve seçimi, patriğin vazifeleri İstanbul Vekâleti ve Kudüs Metropolitliği'ne seçilecek kişinin vasıfları ve seçim şartları, din adamlarına dair hususlar, Patrikhane Meclis-i Muhtelitin teşkil şekli ve üyelerin görevleri, Meclis-i Umûmî'nin teşkili ve görevleri eğitim, vergi ve ianelere dâir

³ Bu kısım, Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015, s. 39-56; Ramazan Erhan Güllü, “Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin İlânı ve İçeriği”, *Osmanlı'nın Seçkin Tebaası İken Yabancılaşan Topuluk: Bursa Ermenileri*, Ed. İsmail Yaşayanlar-Selçuk Kırılı, s. 25-40 adlı çalışmalardan alınmıştır.

⁴ Bu kısım yazar tarafından ilk önce tebliğ olarak sunulmuştur. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, “Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü”, *Balkan Studies II- History&Literature*, (Published by Cyril and Methodius University), Macedonia-Skopje 2011, s. 120-134. Sonrasında ise düzenlenip ve genişletilerek aynı başlıkla makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, “Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (GAUN-JSS)*, C: 17, S: 1, Gaziantep 2018, s. 350-361.

⁵ Ramazan Erhan Güllü, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Süryani Kilisesi ve Süryanilerin İdaresi”, *Osmanlı Araştırmaları- The Journal Of Ottoman Studies*, 2019, pp. 287-319 adlı makalenin genişletilmiş halidir.

hususlar *Süryani Kadim Milleti Nizamname-i Umumisi* maddeleri kapsamında aktarılmıştır. Aynı bölümde Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na Gayrimüslimler, dinî liderler, millet-cemaat tartışmalarına değinilmiştir. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar aktarılırken diğer taraftan askerlik ve askerî-sivil eğitimle ilgili yeni kararlara da yer verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Ermeni ve Rum Tehciri ile “Sevk ve İskan Kanunu” dönemin koşullarına göre incelenmiştir. Savaş zamanında gayrimüslimlere yönelik yargı sürecinde de değişiklikler olduğunu yazar vurgulamıştır. Sevk ve İskan kanunundan dolayı Osmanlı Hükümeti ve Ermeni Patrikhanesi arasında gerginlikler yaşanmış ve nizamnamede yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yapılan değişiklik ve uygulamalar hakkında kitapta bilgiler verilmiştir.

“Mütareke ve Milli Mücadele Dönemlerinde Gayrimüslimler ve Kurumlar” adıyla beşinci bölüm (s. 297-345) bulunmaktadır. Mütareke döneminde Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin işbirliği⁶ olan ilk kısımda; Ermeni tehciri sırasında iddia edilen soykırım faillerini tespit edilmesi ve İttihatçıların yargılanması için ülkenin farklı yerlerinde çeşitli davalar açılmıştı. Bu davalar İngiltere ve Patrikhane'nin sunduğu iddialardan oluşuyordu. Rum ve Ermeni Patrikhanesi'nin resmî olarak işbirliğini bir muhtıra ile ilanını yapmıştı. Paris Barış Konferansı sırasında resmî olarak kamuoyuna duyurmuşlardı. Bu işbirliği karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın tutumu hakkında yazar bilgi vermektedir. Rum ve Ermeni işbirliğinin sona ermesi bu işbirliğine karşılık Hahambaşı'nın Millî Mücadele Dönemi'nde izlediği politika hakkında bilgiler mevcuttur. Hahambaşı ve Süryani Patriği, Millî Mücadele Dönemi'nde Ermeni ve Rum Patrikhanesi'nin aksine Millî Mücadele'ye desteklemiştir. Türk Ortodoks Patrikhanesi⁷'nin tutumu, resmî olarak kuruluşu, Millî Mücadele'ye desteği anlatılmıştır. Yazar bu bölümde patrikhanelerin Millî Mücadele'ye yönelik tutumunu açık bir şekilde kaleme alarak merak uyandıran konuları aydınlatmıştır.

Son bölümde (s. 349-427) “Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş ve Azınlık Statüsü” konu edinmiştir⁸. Millî Mücadele sonrasında Lozan Barış Konferansı'nda sorunlardan biri olan ve kitabın konusunu teşkil eden azınlık meselesi işlenmiştir. Barış Konferansı sonrası yapılan uygulamalar detaylı şekilde anlatılarak Cumhuriyet

⁶ Ramazan Erhan Güllü, “Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: XXV, S: 75, Ankara, Kasım 2009, 575-605; Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015, s. 552-546 adlı çalışmalarının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

⁷ Bu kısım yazarın, Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 2017, s. 170-180 adlı eserinden ilgili kısımdan alınmıştır.

⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermenilerin idaresi ile ilgili kısım, yazarın daha önceden yayımlanmış ve gözden geçirilmiş çalışmalarının son halidir. Bkz.: Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015, s. 569-577; Ramazan Erhan Güllü, “Türkiye Cumhuriyeti'nde İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin İdari Yapısı İle İlgili Düzenlemeler”, *Emperyalizm ve Ermeni Meselesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Mustafa Sıtkın Bilgin-Mehmet Seyfettin Erol-Mustafa Alkan-Bekir Tarık Yiğit, Ankara 2015, s. 417-425.

döneminde görev yapan patrikler hakkında bilgi verilmiştir. Rum Patrikhanesi ve Rumların⁹ idare değişimi ve patrik seçimiyle ilgili bilgiler verilerek devlet-patrikhane sorunlarına değinilmiştir. Aynı bölümde Hahambaşılık ve Musevilerin Cumhuriyet dönemindeki devlet-cemaat ilişkileri, yakın döneme kadar getirilmiştir. Azınlık statüsü dışında kalan Gayrimüslimlerin; Süryaniler, Nasturiler-Yezidi ve Keldaniler, Bulgarlar, Latin-Katoliklerin durumları hakkında bilgi verilmektedir. Sonuç kısmında (s. 428-430) Güllü, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimlerin idarî yapılanmasını, Islahat Fermanı öncesi ve sonrası değişimini değerlendirmiştir. Lozan ile gelen azınlık kavramı üzerinde durmakta ve dönemlere bağlı kalarak yorumlamaktadır.

Yazar akademik bir üslupla kaleme aldığı eserini inşa etmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve İngiliz Devlet Arşivi'ndeki belge ve defterleri, resmî ve kurumsal yayınları, dönemin gazete ve dergileri ile telif eser ve lisansüstü tezleri etkili bir şekilde kullanmıştır.

Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü'nün çalışması, Türkiye'de akademik literatürde "gayrimüslimler" hakkında yazılmış olan eserler arasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Güllü'nün titiz araştırmaları, zengin kaynakçası, konuyu detaylı bir şekilde ele alması kitabın niteliğini arttırmaktadır. Eser sebep-sonuç çerçevesinde incelenerek bilimsel kriterlerde yazılmış olmasıyla birlikte sade, okunaklı ve akıcı bir dile sahiptir. Bu özelliği ile sadece akademik araştırma yapanların değil aynı zamanda konu hakkında bilgi edinmek isteyenlerin de okuyabileceği kapsamlı bir çalışmadır.

KAYNAKLAR

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 2017.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Ermeni Milleti Nizâmnamesi'nin İlânı ve İçeriği", *Osmanlı'nın Seçkin Tebaası İken Yabancılaşan Topluluk: Bursa Ermenileri*, Ed. İsmail Yaşayanlar-Selçuk Kırılı, ss. 25-40.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü", *Balkan Studies II-History&Literature*, (Published by Cyril and Methodius University), Macedonia-Skopje 2011, ss. 120-134.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (GAUN-JSS)*, C: 17, S: 1, Gaziantep 2018, ss. 350-361.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Süryani Kilisesi ve Süryanilerin İdaresi", *Osmanlı Araştırmaları- The Journal Of Ottoman Studies*, 2019, pp. 287-319.

⁹ Bu kısım yazarın, Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 2017, s. 306-313 adlı eserinden nakledilmiştir.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, “Mondros Mütarekesi’nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: XXV, S: 75, Ankara, Kasım 2009, ss.575-605.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, “Türkiye Cumhuriyeti’nde İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin İdari Yapısı İle İlgili Düzenlemeler”, *Emperyalizm ve Ermeni Meselesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Mustafa Sıtkın Bilgin-Mehmet Seyfettin Erol-Mustafa Alkan-Bekir Tank Yiğit, Ankara 2015, ss. 417-425.